

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์ เมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

The Development of a Local Museum to Enhance Creative Education at MahaSarakham Museum, MahaSarakham Province Thailand.

กิตติกรณ์ บำรุงบุญ¹

Kittikorn Bumroongboon¹

บทคัดย่อ

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนาเพื่อเสนอแนวทางการออกแบบพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของประติมากรรมรวมทั้งความเชื่อของการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมที่พบในจังหวัดมหาสารคาม และ 2) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามแบบสำรวจสภาพการดำเนินงานและกระบวนการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้งานจากพิพิธภัณฑ์ ประกอบไปด้วยเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามจัดแสดงเรื่องราวด้านประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจของจังหวัดมหาสารคามจากอดีตถึงปัจจุบันในส่วนของอาคารพิพิธภัณฑ์ได้แยกออกเป็นส่วนของประติมากรรมที่พบในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง และส่วนของเรื่องราวการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาใช้งานของพิพิธภัณฑ์พบว่า พิพิธภัณฑ์มีส่วนสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการให้ความรู้แต่ต้องการให้พิพิธภัณฑ์นั้นบอกเล่าเรื่องราวสาเหตุของการผลิตชิ้นงานประติมากรรมตามความเชื่อและเรื่องราวการเรียนรู้ทางโบราณคดีเพิ่มเติมจากการบอกเล่าถึงแหล่งที่ค้นพบประติมากรรมนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนในชุมชนต่างก็มีความพึงพอใจที่มีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดของตนเอง

คำสำคัญ: พิพิธภัณฑ์, การศึกษาเชิงสร้างสรรค์, ประติมากรรม

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Abstract

The development of local museum to enhance creative education at MahaSarakham museum as part of conservation of culture involving a religious approach to preservation of art forms to be held within conservative design in MahaSarakham city museum. The objectives were to : 1) study the basics of sculpture including the religious approach for creating sculptures found in MahaSarakham province and 2) to propose the development of a local museum to promote and enhance creative education. Data was collected by observation and interviews with stakeholders according to a survey of operations and procedures of learning in museums. The targets in this research involved use of the museum and the instrument consisted of a structured interview and observational data which were analyzed using content analysis.

The results showed that the museum illustrates the history and way of life including cultural heritage of Mahasarakham. The museum building should have a separate section of sculptures devoted to sculpture found in Mahasarakham and nearby provinces. The result found that the museum is an important part of a center for education. The intent is to promote the museum to tell the history of the reasons for production of sculpture and beliefs to learn more from them about archaeological resources which are discovered sculpture.

Keywords: Museum, Creative education, Sculpture

บทนำ

เมืองมหาสารคามรู้จักกันดีในนามของตักศิลา นคร คือ เมืองแห่งการศึกษา ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่า เมืองมหาสารคามได้รับการแต่งตั้งเป็นเมือง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 บางความเชื่อระบุว่าเดิมก่อน จะตั้งเป็นเมืองมหาสารคาม บริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่ ของมนุษย์มานาน ตามบันทึกของหลวงอภิสิทธิ์สาร คาม (บุตรดี) ตลอดจนประวัติศาสตร์ภาคอีสานและ เมืองมหาสารคาม ของ บุญช่วย อรรถการ ระบุว่า ท้าวมหาชัย (กวต) พาผู้คนออกจากเมืองร้อยเอ็ด มาทางทิศตะวันตก ประมาณ 1,000 เส้น จึงหยุด ตั้งอยู่บริเวณที่ตอน แต่ราษฎรนิยมเรียกว่า “วัดข้าว ฮ้าว” อยู่ได้ประมาณ 6 เดือน เห็นว่าขาดแคลน แห ล่งน้ำ จึงย้ายมาตั้งระหว่างกุดยางใหญ่กับหนองท่ม ซึ่งเป็นที่ชุมชนที่มีผู้อาศัยอยู่บ้างแล้ว คือ บ้านจาน ประกอบกับห่างออกไปเล็กน้อยก็เป็นห้วยตะคาง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่มีแหล่งน้ำสมบูรณ์ ในส่วน

ของการปกครอง เมืองมหาสารคามเมื่อแรกตั้งอยู่ ในความดูแลบังคับบัญชาของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นผู้กราบบังคมทูลพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทาน “บ้านลาด กุดยางใหญ่” เป็นเมือง ของท้าวมหาชัย (กวต) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาราชสำนักได้มีสารตรา มาถึงพระขัติยวงษา (จัน) ลงวันอังคาร เดือน 10 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู สัปตศก จุลศักราช 1227 ซึ่งตรง กับวันที่ 22 สิงหาคม 2408 โปรดเกล้า ฯ ขนาน นามบ้านลาดกุดยางใหญ่ เป็นเมืองมหาสาร ตามพ ระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งท้าวมหาไชยเป็นที่พระเจริญราชเดช เจ้าเมือง ทำราชการขึ้นแก่เมืองร้อยเอ็ด ให้พระราชทาน ท้าวมหาไชย ผู้เป็นที่พระเจริญราชเดชเจ้าเมือง มหาสารคาม (บุญช่วย อรรถการ, 2522)

ในปัจจุบันเมืองมหาสารคาม นับเป็น แหล่งรวมวัฒนธรรมของชาวอีสาน มีชุมชนโบราณ

มากมาย ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านเชียงเหียน หมูบ้าน
ปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง
มหาสารคามแหล่งโบราณสถาน และสถานที่สำคัญ
ทางศาสนา ได้แก่ พระธาตุนาดูน กุสินทรรัตน์ อำเภอ
นาดูน กุบ้านแดง อำเภอวาปีปทุม ปรากฏที่ ตำบล
เขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม ซึ่งเป็นแหล่งที่เก็บ
รวบรวมผลงานศิลปกรรม ประติมากรรม ไม่ว่าจะเป็น
เป็นพระพุทธรูป สิม พระเครื่อง เครื่องปั้นดินเผา
และผลงานด้านประติมากรรมหินทรายโบราณตาม
ศิลปกรรมทวารวดีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่
แล้วงานประติมากรรมทางด้านความเชื่อทางพุทธ
ศาสนา อาทิพระพุทธรูปจะอยู่ในสภาพที่ชำรุด
ทรุดโทรม เช่นพระเศียร พระกรหัก นอกจากนี้ยัง
ได้พบสิ่งที่เป็นส่วนประกอบพระพุทธรูปอื่นๆ เช่น
บานพระพุทธรูป เครื่องประกอบสถาปัตยกรรม
และโบราณวัตถุอื่นๆ นอกจากนั้นยังพบหลักศิลา
จารึกอันเป็นหลักฐานที่สำคัญในการศึกษาประวัติ
ความเป็นมาของความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิตใน
อดีต จากการค้นพบหลักฐานดังกล่าวเป็นจำนวนมาก
ในจังหวัดมหาสารคาม ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็น
ถึงความเป็นมาของประชาชนในแถบนี้อย่าง
ยาวนาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ความศรัทธาเลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนาของผู้คนในยุคหนึ่งเป็นอย่างดี
ดีเพราะว่าประติมากรรมตามความเชื่อนี้ได้รับ
อิทธิพลมาจากแรงบันดาลใจทางพระพุทธศาสนา
แบบเถรวาทจากลังกา ภายหลังได้ผสมผสานกับ
ศิลปกรรมในสมัยต่างๆ ทำให้งานประติมากรรม
ที่พบในจังหวัดมหาสารคามมีความโดดเด่นและ
มีความหมาย อีกทั้งผลงานประติมากรรมที่พบก็ยังคง
หลงเหลือร่องรอยให้ได้ศึกษา แม้จะมีผู้ที่มีความ
สนใจดูแลรวบรวมเก็บรักษา แต่ก็มีส่วนน้อย
และการบำรุงรักษาก็ไม่เป็นที่ใส่ใจตามหลักวิชาการ
มีพระพุทธรูปบางส่วนที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมขึ้น
มาใหม่ โดยวิธีการพอกปูนทับองค์เดิม หรือมีการ
ทาสีน้ำมันลงทับไปที่องค์พระพุทธรูป จนทำให้รูปแบบ
มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

จากสถานการณ์นี้ผู้วิจัยได้สังเกตเห็น
คุณค่าของผลงานประติมากรรมตามความเชื่อทาง
วัฒนธรรมอีสานที่พบในจังหวัดมหาสารคาม และ
เห็นว่าทางจังหวัดมหาสารคามควรวางแผนทาง
ของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามเพื่อ
เป็นแหล่งเก็บรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ
ด้านประติมากรรมที่เพื่อให้ความพร้อมในการทำ
หน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิง
สร้างสรรค์ให้กับเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และ
ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของ
ประติมากรรม รวมทั้งความเชื่อของการสร้างสรรค์
ผลงานประติมากรรมที่พบในจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนา
พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการศึกษา
เชิงสร้างสรรค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของ
ประติมากรรมพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริม
การศึกษาเชิงสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์เมือง
มหาสารคามใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มี
พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม เป็นพื้นที่
วิจัย ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต
และสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามแบบสำรวจ
สภาพการดำเนินงานและกระบวนการเรียนรู้ใน
พิพิธภัณฑ์กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
การใช้งานจากพิพิธภัณฑ์ ประกอบไปด้วยเยาวชน
นักเรียน นักศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา
จำนวน 80 คนเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์
และแบบสังเกต ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการ
วิเคราะห์เนื้อหา

กระบวนการดำเนินการวิจัยในส่วนของ การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ส่วนของการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และ ปริมาณที่พบในจังหวัดมหาสารคาม ผ่านการ สืบหาและการตีความโดยการประติมากรรูปแบบ ของผลงานประติมากรรมผ่านข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร จารึก และเรื่องเล่า 2) ส่วนของการออกแบบ ปรับปรุงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามเพื่อส่งเสริม การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2555 ถึง พ.ศ. 2557

หลังจากที่ได้ดำเนินการตีความโดยการ ประติมากรรูปแบบของผลงานประติมากรรมผ่าน ข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร จารึก และเรื่องเล่า จนนำมาสู่ การออกแบบปรับปรุงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม เพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ได้ดำเนินการ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านประวัติศาสตร์และประติมากรรม และ ดำเนินการตรวจสอบและยืนยันผลงานวิเคราะห์อีก ครั้งผ่านการตรวจสอบสามเส้า

ผลการวิจัย

ผลการสำรวจประติมากรรมโบราณคดี ถูกขุดค้นพบในจังหวัดมหาสารคาม

ในเขตจังหวัดพื้นที่จังหวัดอีสานตอน กลาง ได้แก่ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น และ ร้อยเอ็ด พบว่ามีหลักฐานทางศิลปวัตถุที่เป็นซาก อาคารศาสนสถานจำนวนมาก ซึ่งเป็นศิลปกรรมที่ สำคัญที่จะบ่งบอกว่าเดิมในพื้นที่แถบนี้ได้เคยเป็น เมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านศิลปและความ รุ่งเรืองทางวัฒนธรรม

ศิลปกรรมเก่าแก่ของอีสานตอนกลาง ตาม หลักฐานเท่าที่มีพบว่าเป็นศิลปกรรมแบบทวารวดี เท่านั้น ไม่พบว่ามีศิลปกรรมยุคหลัง แสดงให้เห็น ถึงความล่มสลายของเมืองอันเกิดจากภัยร้ายแรง

ที่ทำให้การดำรงชีวิตในแถบบริเวณนี้สิ้นสุดลง ในส่วนของจังหวัดมหาสารคาม ประติมากรรม โบราณสำคัญที่พบ คือ พระพิมพ์ โดยพระพิมพ์ที่ ค้นพบส่วนมากพบที่บริเวณ อำเภอนาดูน อำเภอกันทรวิชัย และบางส่วนของอำเภอเมือง แต่เท่าที่ พบส่วนมากเป็นศิลปะเขมรซึ่งส่วนใหญ่เกิดจาก การนำดินดิบมาขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์แล้วนำไปเผา ไฟ จึงอาจนับว่าผลงานประติมากรรมนี้เป็นส่วน หนึ่งของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาได้

จากผลงานการศึกษาของนักวิชาการทาง ด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ระบุว่าพระพิมพ์ ที่พบในบริเวณจังหวัดมหาสารคาม เป็นศิลปกรรม แบบเขมรที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 คือ ศิลปะ แบบบาปวน (สุภัทรทิศิตกุล. 2534) พระพิมพ์กลุ่ม นี้มักแสดงภาพพระพุทธรูปปางสมาธิประทับเหนือ ฐานซึ่งมีลวดลายประดับอยู่ภายใต้ต้นโพธิ์ ในส่วน ของพระพิมพ์และชิ้นงานด้านประติมากรรมอีกส่วน ที่พบในจังหวัดมหาสารคาม เป็นศิลปะแบบนครวัด ได้แก่ พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับ อยู่ในปราสาท ซึ่งมีฐานสูงและสิงห์แบกทำท่ากำลัง เดิน พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ ประทับนั่งเรียงกันอยู่ภายใต้ซุ้มหรือภายในปราสาท รวมทั้งพระพิมพ์แฉ่งที่แสดงภาพพระพุทธรูปปางมาร วิชัยหรือปางสมาธิ 2 หรือ 3 แถว และมีแถวพระพุทธรูป ประทับยืนอยู่ภายในซุ้มปราสาทอยู่ด้านบน

ในตอนปลายของศิลปะนครวัดและใน ศิลปะแบบบายัน พระพิมพ์เขมรมีลักษณะองค์ ประกอบภาพเป็นแบบมหายานอย่างเห็นได้ชัด คือ นิยมแสดงภาพพระพุทธรูปหลายองค์หรือพระพุทธรูปกับพระโพธิ์สัตว์รวมอยู่ในแฉ่งเดียวกันตามคติ ของฝ่ายมหายาน เป็นต้นว่า พระพิมพ์ภาพพระ รัตนตรัยมหายาน พระพิมพ์ภาพเทวชะระมณฑล พระพิมพ์ที่มีเอกาทศมุขเป็นศูนย์กลาง ซึ่งส่วน ใหญ่มักแสดงให้เห็นถึงความประณีตบรรจงในการ ออกแบบและสร้างองค์ประกอบภาพ แม้ว่าในพระ พิมพ์นั้นจะประกอบไปด้วยรูปบุคคลเล็ก ๆ อยู่เป็น จำนวนมาก

การตีความหมายของการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมตามความเชื่อ

การทำความเข้าใจถึงความหมายของประติมากรรมที่สร้างขึ้นตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นการทำความเข้าใจได้ยากและสามารถตีความหมายแตกต่างกัน แต่พระพิมพ์บางรูปแบบก็ได้มีการวิเคราะห์ตีความเกี่ยวกับความคิดเชื่อหรือลัทธิทางศาสนาอื่นหรือความเชื่ออื่นได้บ้าง องค์ประกอบ เช่น พระพุทธรูปประทับนั่งเรียงกัน 3 องค์นั้น ได้รับการสันนิษฐานว่าอาจเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่อง ตริภังค์ ซึ่งเป็นคติของนิกายมหายานที่ถือว่าพระพุทธรูปเจ้ามีกายสาม (ตริภังค์) ซึ่งแสดงไว้ในพระสูตรของมหายานนิกาย เช่น สุวรรณประภาสสูตร กายทั้งสามนี้ประกอบด้วย กายที่หนึ่งเรียกว่า ธรรมกาย เป็นสาระหรือภาวะอันสำคัญหรือปรมัตถภาวะของธรรมดาพระพุทธรูปเจ้า เป็นกายที่เข้าสู่ความรู้แจ้งถึงโพธิ์ หรือนิพพาน ธรรมกาย ได้แก่ พระอาภัพุทธรูปที่สองเรียกว่า สัมโภคกาย คือ กายทิพย์ เป็นกายแห่งบรมสุข ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าจะปรากฏให้เห็น ได้แก่ ธยานิพุทธรูปและ กายที่สามเรียกว่า นิรมลกาย คือ กายอันเนรมิตขึ้นคือร่างมนุษย์ (มานุษิพุทธรูป) ซึ่งพระโคตมพุทธหรือพระพุทธรูปเจ้าองค์อื่น ๆ ปรากฏลักษณะที่แท้จริงของพระองค์ให้เห็น

นอกจากประติมากรรมที่เป็นพระพิมพ์แล้ว ยังพบว่าประติมากรรมทั่วไปที่มีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ หรือวรรณกรรม รวมทั้งเรื่องเล่าทางศาสนาทั้งพุทธและฮินดู ในจังหวัดมหาสารคามพบประติมากรรมรูปบุคคล และประติมากรรมรูปสัตว์ ดังตัวอย่างประติมากรรมรูปยักษ์ที่พบบริเวณกุฏิสังฆารัตน์ อำเภอนาดูน ซึ่งมีความเชื่อว่า ประติมากรรมรูปยักษ์หรือรากษส เป็นเทพกลุ่มเดียวกับนาค คนธรรพ์ ซึ่งเป็นบริวารของเทพกุเวร เทพประจำทิศเหนือและหนึ่งในจตุรมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทพผู้รักษาทรัพย์สมบัติแห่งแผ่นดินและเป็นเทพแห่งโชคลาภและความร่ำรวย (จงดิจนางคะกาญจน์, 2556) แต่ในส่วนในเรื่องเล่าทาง

ศาสนา เชื่อว่ายักษ์เป็นพาหนะของพระนโรตติ เทพผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้ ปกติจะอาศัยอยู่ตามป่าช้า คอยหลอกหลอนก่อกวนผู้ปฏิบัติธรรมและทำให้มนุษย์เดือนร้อนด้วยวิธีการต่าง ๆ รากษสอาจเป็นยักษ์ที่ได้รับการเคารพบูชาและมีเทวาลัยเป็นของตนเอง

นอกจากประติมากรรมรูปบุคคลแล้ว ในส่วนของประติมากรรมรูปสัตว์ พบว่ามีประติมากรรมปูนปั้นรูปกระบือ โดยขุดพบที่กุฏิสังฆารัตน์ อำเภอนาดูน โดยมีความเชื่อว่าเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นในยุคของอารยธรรมเขมรที่เคยรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ตามลัทธิความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกายหรือปาศุพตะที่นับถือเทพเจ้าสำคัญ 3 องค์ คือ ตริมูรติ ได้แก่ พระศิวะ ถือว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาล องค์ที่ 2 คือ พระพรหม ถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกในตอนต้น องค์ที่ 3 คือ พระวิษณุ เป็นเทพเจ้าแห่งแสงสว่างเป็นผู้บำรุงรักษาโลกและปกป้องรักษามวลมนุษย์ตามความเชื่อในกระบือ หรือ กรบิ (Krabi) เป็นพาหนะของพระยม (Yama) เทพเจ้าผู้รักษาทิศเบื้องล่างเป็นเทพผู้ตัดสินคดีภายในนรก (สุภัทรศีลศิกุล, 2534)

เครื่องประดับที่ปรากฏบนประติมากรรมรูปกระบือ พบว่ามีเครื่องหลังและสร้อยคอตกแต่งด้วยอุบะขนาดสั้นห้องประดับ มีลักษณะเช่นเดียวกับเครื่องประดับของช้างเอราวัณในศิลปะแบบนครวัด นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์มัญชุศรี ปางยमानตะเก ทรงกระบือ(พระยม)ซึ่งพระยมประทับนั่งหันหน้าออก พระหัตถ์ขวาชูคทาขึ้นเสมอพระเศียร ส่วนกระบือที่ทรงนั้นหันข้างออกมีผ้าลาดบนหลังและตกแต่งด้วยเครื่องประดับ

นอกจากความเชื่อตามศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพิธีทำบุญสงกรานต์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับควายหรือกระบืออยู่บ้าง โดยเชื่อว่าทำควบิลพรหม หรือทำวมมหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ มีธิดาอยู่ 7 องค์ ได้แก่ นางทุงชะ นางรากษส นางโคราด นาง

กิริณี นางมณฑา นางกิมิทาและนางมโหธร ทั้ง 7 นางเป็นบาทบริจาริกาของพระอินทร์และจัดให้เป็นนางสงกรานต์ ต่อมาแพ้การตอบปัญหาธรรมกับ “ธรรมบาลกุมาร” ถูกตัดศีรษะ นางสงกรานต์ทั้ง 7 ก็ผิดเปลี่ยนเวรกันมาเชิญพระเศียรของท้าวกบิลพรหมผู้บิดาออกมาแห่ทวารอบ 365 วัน นั่นคือเมื่อถ้าพระอาทิตย์ยกขึ้นสู่ราศีเมษ วันอาทิตย์เป็นเวรของนางทงษะแต่งตัวทัดดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราค ภักษาหารผลมะเดื่อ อาวุธขวาทรงจักร ช้ายทรงสังข์ ชีพาทนะครุฑวันจันทร์ เป็นเวรของนางโคราด แต่งกายทัดดอกปีป เครื่องประดับมุกดา ภักษาหาน้ำมัน อาวุธขวาพระขรรค์ ช้ายไม้เท้า ชีพาทนะเสี้ยววันอังคาร เป็นเวรของนางรักษสทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา ภักษาหารโลหิต อาวุธขวาศรีศูล ช้ายธนู ชีพาทนะสุกรวันพุธ เป็นเวรของนางมณฑา ทัดดอกจำป เครื่องประดับไพฑูรย์ ภักษาหารนมเนย อาวุธขวาเข็ม ช้ายไม้เท้า ชีพาทนะลาววันพฤหัสบดี เป็นเวรของนางกิริณี ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต ภักษาหารถั่ว งา อาวุธขวาขอ ช้ายปืน ชีพาทนะช้างวันศุกร์ เป็นเวรของนางกิมิทา ทัดดอกจกกลณี เครื่องประดับบุษราคัม ภักษาหารกล้วยน้ำ อาวุธขวาพระขรรค์ ช้ายพิณ ชีพาทนะกระบือวันเสาร์ เป็นเวรของนางมโหธร ทัดดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ ภักษาหารเนื้อทราย อาวุธขวาจักร ช้ายตรีศูล ชีพาทนะนกยูง

นอกจากจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์ที่เป็นพาหนะของเทพตามตำนานหรือของนางสงกรานต์ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ที่เป็นเครื่องสักการะเทวดาประจำทิศทั้ง 8 ในประเพณีทำบุญมหาชาติ หรือพระเวสสันดร หรือบุญผะเหวด ที่เป็นบุญเดือนสี่ของชาวอีสาน

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

จากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับชิ้นงานโบราณทางด้านประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนา รวมทั้งชิ้นงานโบราณอื่นๆ

และประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ดังนี้

1) การวางแผนงานในการเลือกสถานที่ตั้งและอาคารจัดแสดงสถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม มีความเหมาะสมในการใช้เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามเป็นสถานที่รวบรวมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และข้อมูลต่างๆ ของปฐพีบุคคลสำคัญของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งมีอนุสาวรีย์ของท้าวเจริญราชเดช ผู้ก่อตั้งเมืองมหาสารคามอยู่ด้านหน้า การเดินทางเข้าถึงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม มีความสะดวกเพราะอาคารพิพิธภัณฑ์ตั้ง ณ สวนสาธารณะหนองข่า ถนนถีนานนท์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นถนนสายหลักในการเดินทางไปยังจังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้มีบริการระบบขนส่งมวลชนทั่วถึง ได้แก่ รถโดยสารประจำทาง รถร่วมบริการ รถตู้ร่วมบริการ มอเตอร์ไซด์รับจ้างและรถแท็กซี่

แต่ถึงอย่างไรก็ตามบริเวณโดยรอบของอาคารพิพิธภัณฑ์ขาดองค์ประกอบที่เป็นจุดเด่น เช่น ป้ายบอกชื่อพิพิธภัณฑ์ทางด้านหน้า ทำให้ผู้คนที่สัญจรผ่านไปมา ไม่ทราบว่ามีพิพิธภัณฑ์อยู่บริเวณนี้ และระบบรักษาความปลอดภัยไม่มี ไม่มียามรักษาความปลอดภัย มีเพียงเจ้าหน้าที่ผู้หญิงที่ค่อนข้างอายุมากให้บริการทุกอย่างเพียง 1 คนเท่านั้น อีกทั้งการเปิดให้ชมจำกัดเฉพาะวันเวลาราชการเท่านั้น

ในส่วนของตัวอาคารจัดแสดง ไม่มีความเหมาะสม ถึงแม้จะมีอาคารที่สร้างขึ้นด้วยถาวรวัตถุ แต่ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ แบ่งโซนในการจัดแสดงไว้ฝั่งเดียว และอีกฝั่งเป็นห้องสำนักงานและที่เก็บของทำให้มองดูไม่สวยงามตา และขาดความสะดวก ระบบของการระบายอากาศไม่ดี มีกลิ่นอับซึ่งโดยรวมแล้วมีพื้นที่ในการจัดแสดงไม่มากนัก จึงทำให้ไม่มีพื้นที่เพียงพอในการจัดแสดงนิทรรศการ

ถาวร นิทรรศการชั่วคราว ลานจัดกิจกรรม และห้องคลังเก็บโบราณวัตถุและสิ่งของที่นำมาจัดแสดง หมุนเวียนรวมทั้งไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการให้บริการด้านต่างๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ สถานที่นั่งพักผ่อนและห้องน้ำ ตลอดจนอาคารจัดแสดง ไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาและไม่สามารถแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง เพราะอาคารจัดแสดงให้ความสำคัญกับเรื่องราวจังหวัดมหาสารคามในอดีตเท่านั้น ไม่ได้บอกเล่าเรื่องราวประวัติการจัดตั้งเมืองมหาสารคามว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างไร รวมทั้งอาคารจัดแสดง ไม่มีความปลอดภัยต่อผู้เข้าชมและวัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดง เนื่องจากมีลักษณะเป็นอาคารปิดที่ไม่มียามรักษาความปลอดภัย ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จึงอาจทำให้เกิดอันตรายต่อผู้เข้าชมและการโจรกรรมวัตถุโบราณในพิพิธภัณฑ์ได้

2) การกำหนดเนื้อหาของนิทรรศการ และวิธีการจัดแสดงเนื้อหาของนิทรรศการและวัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดงยังขาดความหลากหลายไม่สามารถแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นในเชิงประวัติศาสตร์จนมาถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจนมากนัก รวมทั้งวัตถุสิ่งของบางส่วนอยู่ในสภาพชำรุดขาดการบำรุงรักษา โดยไม่มีการนำวัตถุสิ่งของอื่นๆ มาจัดแสดงหมุนเวียน จึงทำให้เนื้อหาของนิทรรศการไม่สามารถครอบคลุมองค์ความรู้ทั้งหมดของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นควรเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาของนิทรรศการและประโยชน์ใช้สอยของวัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดงให้มีรายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อที่จะสามารถให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้เข้าชมได้มากยิ่งขึ้น

วิธีการจัดแสดงและรูปแบบการนำเสนอ ยังไม่มีความเหมาะสม เนื่องจากยังไม่สามารถสื่อให้เห็นถึงความเป็นมาและเอกลักษณ์ของชุมชนได้ชัดเจน เพราะวิธีการจัดแสดงและรูปแบบการนำเสนอยังขาดความหลากหลาย ซึ่งยังไม่สามารถสร้างความประทับใจให้กับผู้เข้าชมได้มากนัก เพราะเกิดการเปรียบเทียบกับ การจัดแสดงของ

พิพิธภัณฑ์อื่นในจังหวัดข้างเคียง เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น และพิพิธภัณฑ์ร้อยเอ็ดที่จัดแสดงไว้อย่างสวยงามตลอดจนเนื้อหาของนิทรรศการและวัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดงมีความหลากหลายซึ่งมีการบำรุงรักษาเป็นอย่างดี แต่ถึงอย่างไรก็ตาม วิธีการจัดแสดงและรูปแบบการนำเสนอมีความโดดเด่นและสวยงาม คือ การใช้ไม้มาจำลองลักษณะทางการค้าของจังหวัดมหาสารคามในอดีต เป็นโครงสร้างอย่างชัดเจนนอกเหนือจากการใช้ภาพถ่ายเป็นหลักในการจัดแสดง แต่ขาดคำอธิบายด้านเนื้อหาทางวิชาการ อีกทั้งพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามมีเป้าประสงค์ให้เป็นสถานที่สำคัญในการจัดจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) แต่ในความเป็นจริงไม่มีการจัดจำหน่ายสินค้าแต่อย่างใด

รูปแบบการใช้ภาษาและการสื่อสาร ขาดความเหมาะสมเนื่องจากการจัดทำป้ายประกอบคำบรรยายเพียงภาษาไทยขาดภาษาอังกฤษ ไม่อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าชมที่เป็นชาวต่างชาติ แต่ในเอกสารแนะนำสถานที่สำคัญในจังหวัดมหาสารคามซึ่งเป็นเอกสารเผยแพร่มีความเหมาะสมในรูปแบบของการใช้ภาษา ทั้งนี้เป็นเพราะประกอบไปด้วยภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แต่ขาดองค์ประกอบเนื้อหาทางวิชาการในภาพรวมเป็นเพียงแค่การแนะนำสถานที่และมีเนื้อหาเพียงสั้นๆ เท่านั้น

การบริหารจัดการด้านการให้บริการและประชาสัมพันธ์ไม่เพียงพอ เพราะมีเจ้าหน้าที่เพียง 1 คนเท่านั้น และเป็นเจ้าหน้าที่เฝ้าพิพิธภัณฑ์ไม่มีการแนะนำให้ความรู้ และในส่วนของงานด้านการให้บริการแก่ผู้เข้าชม พิพิธภัณฑ์มีพื้นที่การใช้งานน้อยไม่เพียงพอสำหรับใช้งานและให้บริการผู้เข้าชมในด้านต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ ห้องเก็บวัสดุอุปกรณ์ จุดประชาสัมพันธ์และติดต่อสอบถาม ห้องน้ำ และสถานที่พักผ่อน ในส่วนของการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์นั้นมีน้อยมาก จากการ

สอบถามคนในท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามจำนวนมากไม่ทราบว่าในจังหวัดของตนเองมีพิพิธภัณฑ์ และไม่มีป้ายบอกทางตามถนนมาพิพิธภัณฑ์ ในส่วนของการประชาสัมพันธ์มีเพียงเฟสบุ๊คของพิพิธภัณฑ์และเว็บไซต์ของกองการศึกษา เทศบาลเมืองมหาสารคามเท่านั้นยังไม่มีการลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของกองการศึกษา เทศบาลเมืองมหาสารคาม ในการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ เมืองมหาสารคามแก่ชุมชน สำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้

ภายในพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม พบว่า มีเพียงการให้บริการนำชมพิพิธภัณฑ์เมื่อมีหน่วยงานทางการศึกษามาเยี่ยมชม แต่ไม่พบว่ามีการจัดนิทรรศการร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ในท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานในการวางแผนงานและบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ ขึ้นอยู่กับกรอบแนวทางและนโยบายการบริหารของกองการศึกษา เทศบาลเมืองมหาสารคาม เป็นสำคัญ ถึงแม้ว่าการวางแผนในการดำเนินงานเริ่มแรกในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม ได้มีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน มีการระดมสมองจากนักวิชาการด้านต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ แต่มีเพียงช่วงแรกเท่านั้น

3) แนวทางการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพสามารถจัดกลุ่มของข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์แนวทางการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม เพื่อให้เป็นที่น่าสนใจและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สมบูรณ์แบบ ดังนั้นควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ให้บริการทางด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ในความรู้เชิงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ และด้านประติมากรรม ในส่วนของการจัดแสดงผลงานทางด้านประติมากรรมโบราณที่พบในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียงนั้น ควรมีการรวบรวมเพื่อจัดแสดงเป็นยุคสมัยที่ค้นพบ

ประติมากรรมชิ้นนั้น นอกจากนั้นควรมีเนื้อหาของความรู้เกี่ยวกับประติมานวิทยาของชิ้นงานนั้นๆ ในการให้ความรู้ อาจจะเป็นการให้อธิบายอัตโนมัติด้วยการใช้รูปแบบเทคนิคการอัดเสียงและจับสัญญาณแสดงเนื้อหาอัตโนมัติ

สรุป

พิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามได้ถูกสร้างขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาท้องถิ่นและเป็นศูนย์เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่รวบรวมข้อมูลและวัตถุที่สามารถสืบค้นเรื่องราวของชาวมหาสารคามรวมทั้งเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน แต่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคามรวมทั้งประติมากรรมโบราณที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ได้มอบหมายให้กองการศึกษา เทศบาลเมืองมหาสารคามเป็นผู้รับผิดชอบ ดังนั้นจึงทำให้การวางแผนงานในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม เป็นไปตามนโยบายของทางเทศบาลเมืองมหาสารคาม

ในส่วนของทางเลือกสถานที่ตั้งและอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามนั้น มีความเหมาะสม ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวมหาสารคามที่มีการดำรงชีวิตแบบสังคมอีสาน และสามารถเดินทางเข้าถึงได้ง่ายสะดวกและปลอดภัยแต่ในส่วนของการจัดแสดงควรจัดสรรไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับจัดแสดงนิทรรศการถาวรนิทรรศการหมุนเวียน และห้องคลังเก็บวัตถุ

เนื้อหาของนิทรรศการในการจัดแสดงควรมีความโดดเด่นและสามารถแสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างชัดเจนเพื่อให้สะท้อนถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่จะสามารถส่งเสริมการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ได้ จำเป็นต้องนำเสนอชิ้นงานที่มีคุณค่า ตลอดจน

วัตถุและสิ่งของที่นำมาจัดแสดงควรมีความหลากหลายโดดเด่นมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งต้องมีรายละเอียดของคำอธิบายความเป็นมาไม่ว่าจะด้านประวัติศาสตร์และด้านความเชื่อโดยมีการศึกษาค้นคว้าและข้อมูลทางด้านประติมานวิทยา นอกจากนี้ยังต้องมีการดูแลรักษาและซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีตลอดเวลาโดยต้องมีการจัดทำทะเบียนวัตถุและสิ่งของที่นำมาจัดแสดงอย่างมีระบบและศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบของนิทรรศการควรมีความหลากหลายโดยสามารถสื่อและแสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของนิทรรศการได้อย่างชัดเจนรวมทั้งวิธีการจัดแสดงนิทรรศการจัดลำดับเนื้อหาและเส้นทางการเดินชมนิทรรศการที่แน่ชัดเป็นไปตามลำดับของพัฒนาการเพื่อให้สามารถเข้าใจเนื้อหาของนิทรรศการได้ง่ายขึ้น และต้องมีการใช้ภาษาและการสื่อสารที่หลากหลาย

หลายเช่นภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยภาษาที่ใช้ควรมีความกระชับไม่ซับซ้อนและสามารถเข้าใจได้ง่ายตลอดจนรูปแบบตัวอักษรต้องมีขนาดพอดีสามารถมองเห็นและอ่านได้อย่างชัดเจน

ในส่วนของการบริหารจัดการควรมีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบโดยคำนึงถึงความสะดวกคล้อยกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ และควรมีการคัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางในการดำเนินงานทั้งในส่วนของบริหารจัดการและการให้ความรู้ในเชิงวิชาการ รวมทั้งควรมีการประชาสัมพันธ์ที่ทั่วถึงเพื่อให้เป็นที่รู้จักของชุมชนและท้องถิ่นและจัดทำรายงานประจำปี สถิติจำนวนผู้เข้าชมการสำรวจความคิดเห็นและความพึงพอใจของผู้ให้บริการและมีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- จงดี้ จนางกะกาญจน์. (2556). *ประติมากรรมปูนปั้น ความงาม ศาสตร์และศิลป์*. กรุงเทพฯ : วาดศิลป์.
บุญช่วย อัดถากร. (2522). *ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคาม*. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญช่วยอัดถากร. 3 กันยายน 2522 วัดมกุฏกษัตริยาราม.
สุภัทรดิศดิสกุล. (2534). *ศิลปะอินเดียน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.